

До спеціалізованої вченої ради
Херсонського державного університету
Юридична адреса: вул. Університетська,
27, м. Херсон, 73003
Фактична адреса: вул. Шевченка, 14,
м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук,
доцента Іванової Вероніки Петрівни на дисертацію
Бухтоярової Валерії Вадимівни
«Незаконна експлуатація людини: питання кваліфікації та
компаративістики», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 – «Право»**

Проблематика незаконної експлуатації людини в умовах сучасних глобальних та національних викликів набуває особливої значущості. Розгортання повномасштабної війни росії проти України спричинило глибокі гуманітарні наслідки, у тому числі — масове переміщення осіб, підвищення вразливості певних категорій населення до торгівлі людьми та експлуатації. У таких умовах виникає потреба у переосмисленні правових механізмів захисту особистості, оновленні підходів до кримінально-правової кваліфікації дій, що порушують фундаментальні права людини.

Цифровізація суспільного життя також посилила ризики нових форм експлуатації, зокрема кіберексплуатації, що залишається недостатньо розробленою у правовому полі. Наявність нормативних прогалин, складність встановлення юридично значущих ознак у нових формах злочинної поведінки, а також необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та практикою міжнародних

трибуналів вимагають всебічного наукового аналізу та обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення правозастосовної діяльності.

У такому контексті обрана тема дослідження — «Незаконна експлуатація людини: питання кваліфікації та компаративістики» — не лише відповідає актуальним запитам науки, але й має чітко виражену соціально-гуманітарну спрямованість, що зумовлює її практичну значущість для кримінального права, судової експертизи, діяльності правоохоронних органів та адвокатури.

Дослідження зосереджене на ключових дефініціях, явищах та процесах, які визначають кримінально-правову кваліфікацію діянь, пов'язаних з експлуатацією людини, зокрема в особливих умовах повномасштабної війни. Особливу актуальність дисертації визначає той факт, що вона була виконана в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, коли реальні прояви експлуатації цивільного населення набули нових форм і масштабів. Серед найвагоміших результатів дисертантки дослідження слід відзначити:

науково обґрунтоване введення до юридичної доктрини поняття «кіберексплуатація людини» як нової форми кримінально караного діяння;

розробку чіткої типології форм кіберексплуатації та визначення її ознак, об'єкта посягання й кваліфікуючих ознак;

авторське тлумачення «використання особи у збройному конфлікті» як форми експлуатації, що не зводиться до участі в бойових діях, а охоплює адміністративне, інформаційне, допоміжне залучення цивільного населення;

концепцію контекстуального розмежування загальнокримінальних та воєнних злочинів;

новий підхід до розуміння згоди особи в умовах експлуатації – з урахуванням структурної нерівності, правової уразливості, цифрової залежності;

обґрунтування потреби криміналізації вербування та використання дітей у збройних конфліктах як окремого складу злочину.

У першому розділі авторка демонструє високий рівень наукової обґрунтованості, послідовно аналізуючи генезу правового регулювання у сфері протидії незаконній експлуатації людини – від давніх цивілізацій до сучасного міжнародного права. Вона чітко окреслює етапи формування відповідного законодавства в європейських державах, приділяючи увагу впливу релігійних, соціально-економічних та політичних чинників. Вагоме місце у розділі займає аналіз впровадження міжнародних стандартів у національне законодавство України, а також оцінка його трансформації під впливом повномасштабної війни. Авторка глибоко і структуровано висвітлює сучасні загрози, викликані війною, та потребу адаптації правових механізмів до нових умов, що створює цінне підґрунтя для подальших досліджень у межах дисертаційної роботи.

Другий розділ присвячено глибокому аналізу правових підходів до кваліфікації злочинів, що вчиняються у сфері незаконної експлуатації людини, з урахуванням новітніх викликів, зумовлених цифровізацією суспільства. Особливу увагу зосереджено на формуванні понятійного апарату та обґрунтуванні доцільності виокремлення категорії «кіберексплуатація людини» як самостійного виду кримінального правопорушення. Авторка комплексно досліджує характерні риси цього явища, пропонуючи систему кваліфікаційних ознак, що дозволяють відмежовувати кіберексплуатацію від суміжних злочинів. Надзвичайно важливим є розроблений дисертанткою проєкт статті Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за кіберексплуатацію людини та враховує специфіку вчинення таких діянь за допомогою сучасних інформаційних технологій. Запропоновані положення мають прикладне значення і можуть слугувати підґрунтям для вдосконалення національного кримінального законодавства.

У третьому розділі здійснено глибокий аналіз специфіки кваліфікації експлуатації людини в умовах збройного конфлікту. У центрі дослідження – значення міжнародного гуманітарного права для розуміння правової природи таких діянь, зокрема їх трактування як воєнних злочинів. Розкрито зміст ознак, притаманних злочинам, передбаченим статтею 438 Кримінального кодексу України, з урахуванням практики Міжнародного кримінального суду. Окрему увагу зосереджено на контекстуальному елементі, який визначає, чи є зв'язок між правопорушенням і збройним протистоянням, і який, відповідно, виступає ключовою умовою для відмежування воєнних злочинів від правопорушень, що підлягають кваліфікації за загальнокримінальними нормами. Проаналізовано приклади правозастосовної практики, що демонструють складність оцінки діянь, вчинених у воєнний період, та наголошено на потребі гармонізації національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами. Зроблено висновок про необхідність системного підходу до правової кваліфікації злочинів проти цивільного населення в умовах збройної агресії.

Проведений у межах розділу 4 порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства України, Литовської Республіки та Республіки Польща у сфері протидії експлуатації людини засвідчив високий рівень наукової обґрунтованості, аналітичної глибини та системного підходу здобувачки до вивчення досліджуваної проблематики. На основі ґрунтовного аналізу відповідних кримінально-правових норм дисертанткою було виявлено ключові спільні риси, розбіжності та прогресивні елементи законодавчих систем порівнюваних держав, що дозволило сформулювати концептуальні висновки та обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення українського кримінального законодавства.

Суттєвим науковим внеском є також проведений компаративний аналіз кримінального законодавства України, Литовської Республіки та

Республіки Польща. Дослідниця зуміла глибоко проаналізувати доктринальні та нормативні відмінності у підходах до протидії експлуатації, що дозволило сформувати авторську модель гармонізації національного кримінального законодавства України з міжнародно-правовими стандартами, включно з положеннями Римського Статуту МКС, Женевських конвенцій, Конвенції ООН про права дитини.

Дисертація Бухтоярової Валерії Вадимівни присвячена комплексному дослідженню питань кваліфікації незаконної експлуатації людини з урахуванням компаративістичного підходу. Структура роботи є логічною, послідовною та відповідає загальноприйнятим вимогам до наукових досліджень. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Авторка чітко визначила мету дослідження — розробити науково обґрунтовані підходи до вдосконалення кваліфікації злочинів, пов'язаних з експлуатацією людини, у тому числі новітніх форм такої протиправної діяльності, як кіберексплуатація.

У межах поставленої мети було визначено низку дослідницьких завдань: з'ясування сутності незаконної експлуатації людини, формулювання ознак, які мають кримінально-правове значення, аналіз чинної законодавчої бази України, вивчення міжнародного досвіду (насамперед країн ЄС) та обґрунтування практичних рекомендацій для удосконалення кваліфікаційних підходів.

У роботі застосовано комплекс методів наукового пізнання: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція), спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, системно-структурний, метод кримінально-правової інтерпретації), а також елементи міждисциплінарного аналізу (зокрема у контексті кіберзлочинності та соціології злочинності).

Значною перевагою є поєднання емпіричної бази (правозастосовна практика національних судів, рішення міжнародних кримінальних

трибуналів, статистичні дані) із нормативним аналізом. Такий підхід дозволив авторці комплексно висвітлити досліджувану проблематику, виявити колізії у законодавстві та запропонувати конкретні напрями його удосконалення.

Наукова новизна дисертації Бухтоярової В.В. є беззаперечною та виражається у низці аспектів, які вперше в українській кримінально-правовій науці були розкриті на належному теоретико-прикладному рівні.

По-перше, дисертанткою запропоновано авторське визначення поняття «незаконна експлуатація людини», яке враховує як класичні форми (примусова праця, сексуальна експлуатація, використання в жебрацтві), так і новітні прояви, зокрема у цифровому середовищі.

По-друге, у дослідженні вперше сформульовано кримінально-правову модель кіберексплуатації людини, як окремого виду злочину, що має власні ознаки, механізми здійснення та криміналістичні параметри фіксації та доведення. Це дозволяє розглядати кіберексплуатацію як потенційний самостійний склад злочину, що є важливим кроком у розширенні доктринального розуміння незаконної експлуатації.

По-третє, обґрунтовано необхідність уніфікації законодавчих норм у сфері боротьби з торгівлею людьми та експлуатацією з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права та практики Європейського суду з прав людини.

Важливо підкреслити, що авторкою запропоновано уніфікацію термінології кримінального права України, зокрема через закріплення понятійного апарату: «експлуатація», «використання у збройному конфлікті», «вразливий стан», «кіберексплуатація», що сприятиме правовій визначеності та запобіганню колізіям у судовій практиці.

Також заслуговує на схвалення ідея запровадження індикативних матриць відповідності положень КК України до практики МКС та ЄСПЛ, що дозволить налагодити механізми моніторингу, виявлення прогалин та

гармонізації правозастосовної практики України з міжнародними зобов'язаннями.

У підсумку, дослідження є актуальним, новаторським та науково обґрунтованим, має високу теоретичну та практичну цінність. Висновки роботи можуть стати підґрунтям для подальшого вдосконалення кримінального законодавства України, посилення гарантій прав людини в умовах війни та цифрових трансформацій, а також слугувати методологічною основою для правотворчої діяльності й застосування права у сфері міжнародних злочинів та експлуатації людини.

Таким чином, дослідження містить комплекс принципово нових наукових положень і підходів, які розширюють зміст національної кримінально-правової доктрини та створюють передумови для модернізації правозастосовної практики.

Водночас, з метою подальшого удосконалення дослідження, вважаю за необхідне висловити деякі зауваження та рекомендації, які мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи:

Потребує уточнення співвідношення понять «незаконна експлуатація», «кіберексплуатація» та «використання особи в умовах збройного конфлікту» як різновидів одного й того самого кримінально-правового явища чи окремих самостійних складів. У роботі ці поняття активно використовуються, однак їх нормативно-правова взаємозалежність потребує додаткової логіко-семантичної конкретизації.

Доцільним було б розширити порівняльно-правовий аналіз за рахунок включення практики держав Західної Європи (наприклад, Німеччини або Франції), що мають глибоку традицію боротьби з експлуатацією, у тому числі в цифровому середовищі. Це дозволило б посилити обґрунтованість рекомендацій для імплементації європейських стандартів у законодавство України.

У розділі, що стосується залучення дітей до збройних конфліктів, варто було б подати більш чітке розмежування між поняттями "добровільна участь", "мобілізація" та "вербування" у контексті міжнародного права, оскільки ці терміни мають різний зміст у практиці МКС і можуть по-різному впливати на правову кваліфікацію діяння.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Бухтоярової В.В., яке є оригінальною, завершеною науковою працею, що робить вагомий внесок у розвиток науки кримінального права України.

Основні положення дисертації викладено у 11 наукових публікаціях, 5 з яких опубліковано у фахових виданнях. Автореферат дисертації повною мірою відображає її зміст, основні положення та висновки.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження Бухтоярової Валерії Вадимівни «Незаконна експлуатація людини: питання кваліфікації та компаративістики» є самостійною, завершеною науковою працею, що містить нові теоретично обґрунтовані результати, які у сукупності вирішують важливе наукове завдання у галузі кримінального права. За своїм змістом, структурою, новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів дисертація відповідає вимогам, встановленим МОН України для здобуття ступеня доктора філософії, а її авторка – Бухтоярова Валерія Вадимівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

доцент кафедри кримінального права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент

Іванова В. П.